

«РЕВОЛЮЦІЯ НА ГРАНІТІ» ЯК ФОРМА ВІДОБРАЖЕННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ УКРАЇНСЬКОГО СТУДЕНТСТВА ПЕРІОДУ «ПЕРЕБУДОВИ»

Кругляк М. Е.,

*кандидат історичних наук, доцент,
викладач суспільних дисциплін*

*ВСП «Житомирський торговельно-економічний фаховий коледж
Державного торговельно-економічного університету»*

ORCID ID: 0000-0003-3837-0982

marinakrugljak@ukr.net

Кучанський А. В.,

студент

*ВСП «Житомирський торговельно-економічний фаховий коледж
Державного торговельно-економічного університету»*

ORCID ID: 0009-0001-6775-9738

andriy12121981@gmail.com

Стаття присвячена вивченню «Революції на граніті» (1990) як формі відображення світогляду студентства Радянської України періоду горбачовської «перебудови». Проведення політики «гласності» й демократизація суспільства на тлі кризи командно-адміністративної системи господарювання, що виражалася в дефіциті та невисоких стандартах життя, спричинили до зневіри студентства в правильному шляху розвитку радянського суспільства. Розглянуто політичні (відставка очільника уряду, недопущення підписання нового союзного договору; перевибори Верховної Ради УРСР на багатопартійній основі), економічні (забезпечення націоналізації майна Компартії України та Ленінської комуністичної спілки молоді України) та соціальні вимоги студентів (повернення на територію УРСР українських солдатів; проходження військової служби юнаками-українцями винятково на території республіки), що були на той час революційними. Гасла молоді мали антикомуністичний характер й закликали до боротьби за незалежність України, проти чиновництва, що було при владі, за демократизацію й українізацію суспільства. Продемонстровано значну підтримку студентської акції з боку молоді, робітництва, інтелігенції всієї України; показано, як частина членів Комуністичної партії (письменник Олесь Гончар) перейшла на бік голодуючих й стала залишати лави партії й підтримувати студентство. Результат «Революції на граніті» – виконання владою двох з п'яти вимог, зокрема було відправлено у відставку голову уряду УРСР Віталія Масола. Доведено, що студентське голодування жовтня 1990 року стало каталізатором до розпаду СРСР й точкою відліку для проведення демократичних революцій у новітній історії України («Помаранчева революція», Революція Гідності), свідченням чого є участь активних організаторів «Революції на граніті» в політичному і культурному житті незалежної України (В. Кириленко, О. Доній, О. Тягнибок, М. Бурмака).

Ключові слова: студентство, «Революція на граніті», «перебудова», «гласність», демократизація, голодування.

Постановка проблеми. Період «перебудови» (1985–1991) – поворотний й останній в історії існування СРСР. Каталізатором розпаду Радянського Союзу, безумовно, стали студентські виступи жовтня 1990 року, відомі як «Революція на граніті». На думку українських істориків С. Куделі та

Г. Касьянова, дана подія засвідчила перше застосування терміну «революція» поза її офіційним радянським значенням. А самі мирні студентські протести і відставка уряду як їхній наслідок – то були небачені для радянського часу явища (Нариси, 2021, с. 40]. В. Брюховецький називає «Революцію на граніті» «студентським запереченням Радянського Союзу», «запереченням, спрямованим на зміну “дійових осіб” конаючого режиму: «... А яким був заклик цієї молоді? Вони зверталися до дорослих: «Ми не можемо і не хочемо так жити. Будь ласка, змініть цю владу, нехай прийдуть порядні й кваліфіковані люди. Давайте не будувати “світле майбутнє”, а створювати нормальне життя. На вас наша надія» (25 років, 2017, с.74). Учасник «Революції на граніті», а за півтора десятиліття й іншої форми народного протесту – «Помаранчевої революції» – В. Кириленко зауважив: «...Революція на граніті змінила повністю погляд українців на самих себе і створила умови для того, щоб ми почали думати, що Україна має бути незалежною державою! І вплинула на голосування 1991 року, яке сталося так швидко! Хто думав у жовтні 1990 року, що ми в грудні 1991 року будемо голосувати за незалежну Україну?» (Патріарх Київський, 2018, с. 199).

По суті, студентське голодування жовтня 1990 року продемонструвало незгоду молоді з політичним курсом верхівки СРСР, ставши першим досвідом організації демократичних революцій у новітній українській історії.

Аналіз досліджень і публікацій. Вивченням радянського суспільства періоду «перебудови», й зокрема «Революції на граніті», займалися українські історики і соціологи: О. Бойко і Д. Яневський (Бойко, Яневський, 2021), Г. Касьянов (Касьянов, 2008; Нариси, 2021), А. Семененко (Семененко, 2007). Важливу роль відіграють спогади учасників тих подій – О. Донія (Історії трьох майданів), В. Кириленка (Патріарх Київський, 2018).

Метою статті є проаналізувати «Революцію на граніті» як форму відображення аксіологічної картини світу студентства УРСР періоду «перебудови» та прояв демократизації суспільства на тлі політики «гласності».

Виклад основного матеріалу. У 1985 р. Генсеком Радянського Союзу став Михайло Горбачов. Його прихід до влади ознаменував початок зрушень в комуністичній системі. Завдяки запровадженню політики «гласності», спрямованої на демократизацію радянського суспільства й плюралізм думок, почали виникати організації національно-демократичного спрямування – Народний рух України, Українська Гельсінська спілка, Українська Студентська спілка, різноманітні студентські братства, зокрема Студентське Братство Львівщини. На тлі економічних проблем гласність спричинила посилення відцентрових тенденцій у республіках СРСР. Економічні та політичні проблеми влада в Москві хотіла вирішити підписанням нового союзного договору, у такий спосіб надавши певних послаблень іншим союзним республікам, посилити вплив Москви і переформатувати ленінсько-сталінський СРСР – 1922 у горбачовську конфедерацію народів СРСР – 1990. Ще з початку 1990 року в УРСР відбувалися масові страйки та протести проти підписання нового договору, але вони не внесли загального впливу на думку тодішньої влади, основу якої становили комуністична «група 239» та демократично-опозиційна група «Народна рада» зі 126 депутатів (Бойко, Яневський, 2021, с. 297–299; Шляхов).

Економічне становище СРСР періоду завершення «епохи застою» характеризувалося кризою, спричиненою плановою економікою, орієнтованою на військово-промисловий комплекс; війною в Афганістані; стрімким падінням цін на нафту у 1985-1986 рр. На стані суспільства економічна криза відображалась постійним дефіцитом побутових речей і продуктів харчування. Дефіцит і гласність породжували негативне ставлення до комуністичної влади в цілому, тож через те що запроваджені М. Горбачовим реформи не діяли і не сприяли покращенню ситуації, національні організації та студентські братства вирішили діяти самотужки.

Організаторами протестних акцій стали Українська Студентська Спілка (УСС) на чолі з Олесем Донієм, Студентське Братство Львова (Маркіян Іващишин) та Дніпродзержинська УСС (Олег Барков), хоча, як зазначає В. Гінда, троє співголів було де-юре, де-факто ж лідерами були Іващишин і Доній. «Щоб знайти людей зі схожими поглядами, мені знадобилось кілька років, – згадує О. Доній. – Я запросив до університету колишнього політв'язня Сергія Набоку для дебатів по «чорних сторінках» історії, зокрема, Голодомору. За це мене планували виключити з вишу. Коли інформацію надрукували у газеті «Київський університет», до мене почали приходити студенти інших факультетів та знайомитись». Серед координаторів акції були відомі в майбутньому політики Олег Тягнибок і В'ячеслав Кириленко (Історії трьох майданів).

Ідея акції протесту з'явилася ще влітку 1990 року на святкуванні 500-річчя Запорозької Січі. Форму протесту запозичили у болгарських студентів, які її застосовували в рамках демократичної революції у Болгарській РСР у червні 1990 р. За півроку до жовтневих подій відбулася зустріч у Вільнюсі. На неї приїхали Олесь Доній та Юрій Зубко від УСС, Олег Кузан і Тарас Давидяк від Студентського Братства (Пристаї). Хто саме запропонував фінальний формат протесту, сказати важко: спогади

учасників різняться. Також був складений план вимог, виконання яких хотіли домогтися акцією протесту: 1) недопущення підписання нового союзного договору; 2) перевибори Верховної Ради УРСР на багатопартійній основі не пізніше весни 1991 р.; 3) повернення на територію УРСР українських солдатів, а також забезпечення націоналізації майна Компартії України та Ленінської комуністичної спілки молоді України; 4) проходження військової служби юнаками-українцями винятково на території республіки; 5) відставка голови Ради Міністрів УРСР Віталія Масола. Перші три вимоги запропонували деякі члени УСС, інші – львів'яни. Не всі члени УСС вважали відставку Масола необхідною (Бойко, Яневський, 2021, с. 301). Разом з тим, у разі перемоги, лише цей пункт міг бути виконаний одразу. Врешті, вимоги просто поєднали. «Інші вимоги (крім відставки Масола, – Авт.) були загальнодемократичними, вони звучали тоді у протестах у багатьох інших країнах. Їх, звісно, підтримували, але вони не були настільки важливими, як та загальна вимога, яку розуміли усі. Це вимога демократії та незалежності», – згадує Володимир Чемерис, тоді – студент фізичного факультету Київського державного університету імені Т. Шевченка (КДУ). Також він говорив про рішення проводити акцію під колективним керівництвом, до якого увійшли О. Доній, М. Іващишин та О. Барков. А ось якою була позиція О. Донія: «Ми боролись за незалежність України, а вимоги були лише технічним засобом досягнення цього» (Історії трьох майданів).

Ідея долучення до акції Дніпродзержинської УСС полягала не стільки у збільшенні кількості учасників, а в тому, щоб представити всі регіони країни та показати єдність областей УРСР від заходу до сходу задля досягнення спільної мети (Патріарх Київський, 2018, с. 200–201). До підготовки заходу підійшли скрупульозно: орендували розкладачки та намети, замовили кілки для них на заводі «Більшовик», читали літературу про методики голодування. Однак, за наявними спогадами, правил входу та виходу з голодування майже ніхто не дотримувався. Одним з важливих етапів підготовки стало переконання майбутніх учасників акції. «Я був проти голодування, – згадує Михайло Свистович, тоді – студент економічного факультету КДУ. – Вважав, що акція хороша, але треба її відкласти. Ми нічого не доб'ємося і не зможемо вдруге використати цей інструмент. Тоді я приєднався з чистої солідарності» (Історії трьох майданів).

Та попри надзвичайну конспірацію, наявні документи свідчать, що у КДБ знали про планування проведення акції протесту. Зокрема, про це йдеться в листі КДБ та МВС УРСР від 29.09.1990 р. (Лист КГБ, 1990).

Початок акції був запланований на 1 жовтня, але в той день у Києві відбувався інший страйк опозиційних сил. 2 жовтня 1990 р. події теж відбувалися не за планом. Місце проведення акції довелося перенести з Маріїнського парку на майдан Жовтневої революції через зосередження в парку значних сил правоохоронців. Отже, декілька десятків студентів групами по двоє-трьох зібралися о 10:00 на гранітних плитах площі Жовтневої революції, повідомили про початок голодування й висунули свої вимоги (Пристай). Більшість протестувальників становили студенти зі Львова, Дрогобича, Дніпропетровська, киян було лише 37 осіб. О 20:00 на майдані було зведено намети. За даними О. Бойка і Д. Яневського, у перший день акції у ній брали участь 119 студентів та 120 осіб обслуги (Бойко, Яневський, 2021, с. 300).

Президія Київської міської ради легалізувала подібні протести. Наметове містечко мало чітку структуру. Голодуючі носили білі пов'язки, охорона табору на чолі з Андрієм Кліщем – чорні. Сині пов'язки одягали допоміжні служби: медична (нею керував Тарас Семущак або Олег Тягнибок) та прес-група (Сергій Башук та Олег Кузан). Табір протестуючих мав чітку структуру: на верхньому й нижньому ярусах сходів розміщувалися охорона та обслуга, другий ярус – голодуючі. Було встановлено штабне шатро та окремі намети для медслужби й прес-групи. Також у таборі був майданчик для бідонів і термосів з окропом для голодуючих та із солодким чаєм для охорони. По периметру вартували охоронці. Вхід до табору здійснювався за спеціальними перепустками. Всюди дотримувалися суворої дисципліни, щоб уникати провокацій з боку влади (Історії трьох майданів).

У наметовому містечку можна було побачити такі плакати: «Голодують «деструктивні елементи» Львівського сільгоспінституту, «Наше ярмо: 239, КДБ, КПУ», «Кравчук – персона нон-грата на Україні». На одному з плакатів було зображено пам'ятник В. Леніну на бульварі Т. Шевченка, а над ним руку з гачком від підйомного крана й підпис: «Бульвар Т. Шевченка, а не Леніна» (Бойко, Яневський, 2021, с. 302). Серед гасел студентів були такі: «Комуністам – комунізм. Україні – свободу», «КПРС – на смітник історії» (Касьянов, 2008, с. 24).

Щодня студенти проходили медичне обстеження. Тим, чий стан був критичним, рекомендували припинити участь в акції. Медики здійснювали промивання кишківника, брали аналіз крові на цукор, тож ніхто з голодуючих не міг вживати їжі чи калорійні напої, бо це змогли б виявити. Як згадує учасниця протестів Роксоляна Шемчук, жінкам заборонили голодувати: «Ми були свідомі того, що посеред нас є провокатори. У часи Радянського Союзу за кожним з нас слідкували. Ми тримали в секреті дату проведення цієї акції. Дуже важливо на той час було показати, що то не знову там

«бандьори» шось «мутять», а щоби піднялася вся Україна, щоб вона не задихнулася. Наприклад, ми декларували, перебуваючи на Майдані, що з нами Харків, а насправді з нами була одна Марічка Бурмака» (Садловська).

Неабияку роль у ході студентських протестів відіграла підтримка киян, представників місцевих структур. Так, розкладачки для голодуючих надійшли за розпорядженням секретаря парткому КПІ В. Крючкова. Ленінська районна рада народних депутатів м. Києва подбала про соціальні послуги для протестувальників: табір забезпечили матрацами, простирадлами, рушниками, зубними щітками, пастою. До наметового містечка провели телефон і встановили колонки та мікрофон. Містяни щодня приносили теплі речі, ковдри, термоси з гарячою водою. Люди збиралися біля табору, щоб висловити свою підтримку, приносили квіти. Студентів підтримували також митці та музиканти. Священники УАПЦ та УГКЦ по черзі правили службу, сповідали та причащали (Історії трьох майданів).

3 жовтня до табору прийшли представники ВР УРСР, зокрема очільник опозиції Ігор Юхновський, Укрпрофради, Міністерства вищої та середньої освіти. Двоє депутатів вислухали вимоги від Донія, Іващишина та Баркова і попросили прибрати вимогу про перевибори, але ті відмовилися. 4 жовтня до протестувальників стало приєднуватися все більше людей з інших міст України – Івано-Франківська, Сум, Рівного, Полтави, Дрогобича, Вінниці, Тернополя; зростала й кількість співчуваючих киян. Голодувала тоді 151 особа, ще 131 – забезпечували обслуговування. 5 жовтня до табору завітав голова ВР УРСР Леонід Кравчук. Доній та Іващишин проводили з ним переговори, але результату вони не мали. Важливо, що цю зустріч транслювали по телебаченню. Це дало змогу пересічним громадянам дізнатися про те, що в Києві зібралися не екстремісти (за словами КПУ), а звичайні люди без злих намірів (Пристай).

8 жовтня створена за дорученням Верховної Ради комісія надала звіт, де йшлося про 158 голодуючих студентів з 24 міст України. Повідомлення про те, що стан здоров'я студентів стрімко погіршується, а холод і хвороби можуть призвести до трагедії, викликало сміх у ряду депутатів. Один з них обвинуватив молодь у тиску на парламент, за що почув оплески з боку колег. Даний інцидент було трансльовано по телебаченню, що стало каталізатором для виходу з лав КППС по всій країні. Серед таких був письменник Олесь Гончар, який прийшов до табору голодуючих, визнав їхні вимоги справедливими та привселюдно спалив партійний квиток. Мотивував він своє рішення так: «З такими, з безмежно жорстокими, що глумливим сміхом зустрічають трагедію власного народу, страждання дітей України, я не хочу мати нічого спільного. Оцим і пояснюється мій вихід з КППС...» (Історії трьох майданів; Пристай).

9 жовтня відбулася зустріч за «круглим столом» за участю делегацій від Верховної Ради та студентів. О. Доній знову озвучив вимоги протестувальників. Однак депутати дали чітких відповідей, і «круглий стіл» перетворився на інтерв'ювання студентів. І. Юхновський висловив подяку молоді за її мужність й активність та закликав припинити голодування, якщо буде ухвалено рішення про непідписання союзного договору й про проходження військової служби українцями лише на території республіки. Л. Кравчук пообіцяв винести на голосування питання про недовіру В. Масолу та показати запис «круглого столу» по телебаченню. Проте своїх обіцянок він дотримав не до кінця: ефір вийшов із цензурою (Бойко, Яневський, 2021, с. 303–304).

10 жовтня на майдані з'явилася потужна радіоапаратура, а самі мітинги в наметовому містечку почали проходити більш організовано. Л. Кравчук виніс на таємне голосування питання про недовіру голові уряду В. Масолу. Однак депутати розпочали затяжні «дебати», в результаті голова ВР УРСР був змушений винести на відкрите голосування лише питання про внесення до порядку денного сесії обговорення студентських вимог. Цю пропозицію підтримав всього-на-всього 161 депутат. Обурені діями влади студенти заблокували Держтелерадіо УРСР. Найбільш радикально налаштовані депутати прорвалися всередину й, скориставшись технічною паузою, отримали 10 хвилин прямого ефіру. Віктор Бедь зачитав заяву опозиції, а дев'ять депутатів оголосили голодування на знак підтримки вимог молоді. Через півгодини плановий ефір було перервано, а Л. Кравчук виступив із промовою, в якій висвітлив ситуацію по-своєму. У результаті цих подій 25 працівників Держтелерадіо написали заяву про департизацію українського телебачення та радіомовлення й припинили своє членство в КППС (Пристай).

Декілька слів про дальший розвиток подій. 11 жовтня студентами було організовано 100-тисячну демонстрацію в Києві; 13–15 жовтня відбулося розгортання загального студентського страйку; «окупаційний страйк», тобто захоплення студентами Червоного корпусу КДУ ввечері 15 жовтня; поява біля стін Верховної Ради УРСР другого наметового «містечка свободи» 16 жовтня (у цей день голодувало 298 студентів, 27 з них – з першого дня, 60% голодуючих було застуджено). За даними Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти УРСР, у голодуванні та страйку з 85 тис. студентів стаціонару вишів Києва взяло участь близько 30 тис. осіб. У Львові з 65 тис. – майже 59 тис. студентів, у Тернополі та Івано-Франківську – по 10 тис., або майже всі студенти. Загалом з 510 тис. студентів

стаціонару вишів УРСР у «Революції на граніті» взяли участь майже 100 тис. осіб. Акції на підтримку голодуючих мали місце в Тернополі, Рівному, Донецьку, Кременчуку, Горлівці, Херсоні, Хмельницькому, Дніпропетровську, а в центрі Донецька, Сум, Житомира було розгорнуто наметові містечка (Бойко, Яневський, 2021, с. 304; Тараненко, 2000).

Для розгляду вимог студентів було створено погоджувальну комісію Верховної Ради. До її складу ввійшли по п'ять депутатів від більшості та Народної Ради, а також Іван Плющ як представник президії ВР. На засідання комісії було запрошено п'ять представників голодуючих студентів. Під час переговорів було досягнуто угоди, яка передбачала, що в разі задоволення всіх вимог протестувальників вони припинять голодування. 17 жовтня – фінальний день революції! До парламенту УРСР знову запросили очільників протестних рухів. Після 19:00 депутати за пропозицією Л. Кравчука починають голосувати. Постанову «Про розгляд вимог студентів, які проводять голодування в м. Києві з 2 жовтня 1990 року» прийняли: «за» – 314, «проти» – 38. Навіть після цього студенти не бажали припинення протестів, але обцянку довелося виконати і припинити голодування (Пристай). Нижче наводимо зміст Постанови:

«1. Стосовно проведення нових виборів:

Впродовж другої сесії Верховної Ради УРСР прийняти Закон про референдум в Українській РСР, Закон про громадські об'єднання та організації в Українській РСР, Закон про статус народного депутата Української РСР, передбачені порядком денним, та Закон про вибори в Українській РСР на багатопартійній основі.

В 1991 році провести в Українській РСР народне голосування (референдум) з питання довіри Верховній Раді Української РСР дванадцятого скликання і за його результатами вирішити питання про проведення нових виборів до кінця року.

2. Стосовно військової служби громадян України:

Забезпечити проходження строкової військової служби громадянами України поза межами республіки тільки за добровільною згодою громадянина.

З цією метою до 31 грудня 1990 року прийняти Закон про проходження строкової військової служби громадянами України на території республіки, Закон про альтернативну військову службу, а також утворити необхідні державні органи.

3. Стосовно націоналізації майна КПРС та ВЛКСМ на території України:

Відповідно до постанови Верховної Ради УРСР від 15 жовтня 1990 року (376-12) розглянути на сесійному засіданні висновки Державного арбітражу УРСР, Міністерства юстиції УРСР і Державного комітету УРСР по економіці у питання щодо націоналізації майна КПРС та ВЛКСМ на території України і до 1 грудня 1990 року утворити тимчасову комісію Верховної Ради УРСР з цього питання.

4. Стосовно Союзного договору:

Згідно з Зверненням Президії Верховної Ради УРСР, схваленим Верховною Радою УРСР 15 жовтня 1990 року, спрямувати всі зусилля Верховної Ради УРСР на стабілізацію політичної і економічної ситуації в республіці, на побудову правової суверенної Української держави, прийняття нової Конституції республіки, і поки цього не досягнуто, укладення Союзного договору вважати передчасним.

5. Стосовно відставки Голови Ради Міністрів УРСР:

Взяти до відома повідомлення Голови Верховної Ради УРСР Кравчука Л. М. від 17 жовтня 1990 року стосовно відставки Голови Ради Міністрів УРСР Масола В. А. і вирішити це питання у порядку, передбаченому статтею 97 п. 9, статтею 108 п. 4 Конституції УРСР (888-09).

З метою створення правової основи для виконання цієї постанови до 30 листопада 1990 року привести діючу Конституцію УРСР у відповідність з положеннями Декларації про державний суверенітет України» (Постанова, 1990).

Доній та Іващишин виступили по телебаченню із переможною заявою про припинення голодування. 18 жовтня об 11:00 відбувся святковий мітинг. На ньому висловили подяку студентству, наголосили на їхній мужності, відвазі та патріотизмі. Влада виконала дві із п'яти вимог. Голову Ради Міністрів УРСР В. Масола відправили у відставку. Щодо «Проходження військової служби юнаками лише на території УРСР» немає чіткої картини. Верховна Рада УРСР почала робити кроки щодо вирішення цього питання, що помітно з постанови ВР УРСР № 1332-XII «Про хід виконання постанов і доручень Верховної Ради Української РСР з питань проходження громадянами республіки строкової військової служби» (5 липня 1991 р.), але реальних результатів не було досягнуто, а після розпаду СРСР це питання вирішило вже керівництво незалежної України (Постанова, 1991). Союзний договір підписано не було. Процес з його підписанням було загальмовано, а вже після заколоту ДКНС 19–21 серпня 1991 р. даний документ став непотрібним, республіки, які доти не вийшли з СРСР прискорили процес виходу з нього. З націоналізацією майна компартії Радянського Союзу та ВЛКСМ справа затягнулася. Про реальні кроки щодо виконання цієї справи свідчить постанова Верховної

Ради України № 2005-XII про введення в дію закону «Про повернення майна Компартії України та КПРС на державну власність» (20 грудня 1991 р.) (Постанова, 1992). Верховну Раду УРСР не розпустили, а нові вибори після парламентських виборів березня 1990 року не провели. Це було зроблено вже в незалежній Україні 1994 року. Також владою була дана обіцянка не притягати учасників «Революції на граніті» до кримінальної відповідальності, її не було дотримано. О. Донія кинули в Лук'янівське СІЗО, однак під тиском громадськості його випустили (Пристаї).

Висновки. «Протести на граніті» не мали того результату, про який мріяв О. Доній. Однак вони все одно призвели до серйозних політичних наслідків. Це була перемога студентів і українського суспільства: хоч і часткова, але все ж перемога. Адже саме тоді вдалося вмовити владу перейти до змін, хоч і не до всіх, які висували протестувальники. Успішна ненасильницька акція громадянської непокори, спрямована проти комуністичної влади, заклала традиції демократичних форм протесту, змінила ситуацію в УРСР й стала одним з факторів розпаду СРСР. О. Доній згадує: «Нам пощастило з часом, тому акція стала більш масовою і впливовою. Вона стала одним із камінчиків для досягнення незалежності. Разом з тим, усі співрозмовники відзначають: значні зміни відбулися у свідомості людей» (Історії трьох майданів). Найважливішим чинником перемоги «на граніті» стало формування українського демократичного суспільства, яке обстоювало свої права та свою незалежність у майбутньому – у Помаранчевій революції та Революції Гідності.

Krugliak M., Kuchanskyi A. "Revolution on granite" as a form of reflecting the value orientations of Ukrainian students during the period of "Perestroika"

The article is devoted to the study of «Revolution on Granite» (1990) as a form of reflection of the worldview of students in Soviet Ukraine during the period of Gorbachev's «perestroika». The implementation of the policy of «glasnost» and the democratization of society against the background of the crisis of the command-administrative system of economy, which was expressed in shortages and low living standards, caused the students to despair of the right path of development of Soviet society. Political (resignation of the head of the government, prevention of signing a new union treaty; re-election of the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR on a multiparty basis), economic (ensuring the nationalization of the property of the Communist Party of Ukraine and the Lenin Communist Youth Union of Ukraine), and social requirements of the students (return of Ukrainian soldiers to the territory of the Ukrainian SSR; military service by young Ukrainians exclusively on the territory of the republic) that had a revolutionary character at that time were considered. The slogans of the youth were anti-communist in nature and called for a struggle for the independence of Ukraine, against the bureaucracy that was in power, for the democratization and Ukrainization of society. Significant support of the student action was demonstrated by the youth, workers, and intelligentsia of all Ukraine; it is shown how some members of the Communist Party (writer Oles Honchar) sided with the hunger strikers and began to leave the ranks of the party and support the students. The result of the «Revolution on Granite» was the government's fulfillment of two of the five demands, in particular, the resignation of the head of the government of the Ukrainian SSR Vitalii Masol. It has been proven that the student hunger strike of October 1990 became a catalyst for the collapse of the USSR and a starting point for democratic revolutions in the recent history of Ukraine («Orange Revolution», Revolution of Dignity), which is evidenced by the participation of the active organizers of the «Revolution on Granite» in political and cultural life of independent Ukraine (V. Kyrylenko, O. Donii, O. Tyahnybok, M. Burmaka).

Key words: studentship, «Revolution on Granite», «perestroika», «glasnost», democratization, hunger strike.

Література:

1. Бойко О., Яневський Д. 30 років незалежності України : у 2 т. Т. 1: До 18 серпня 1991 року. Харків : Фоліо, 2021. 446 с.
2. 25 років: Заповіти незалежності України / О. В. Савченко, Л. Г. Лук'яненко, І. Ф. Драч, В. С. Брюховецький, І. О. Заєць, В. М. Пилипчук, В. А. Василенко. Київ : Самміт-Книга, 2017. 160 с.
3. Історії трьох майданів: Революція на Граніті. URL: <http://surl.li/klxhuu>.
4. Касьянов Г. Україна 1991–2007 : нариси новітньої історії. Київ : Наш час, 2008. 432 с.
5. Лист КГБ та МВС УРСР від 29.09.90. URL: <http://surl.li/kvmthg>.
6. Нариси новітньої історії України, 1991–2021 / ред. М. Мінаков, Г. Касьянов та М. Роджанські. Київ : Laurus, 2021. 344 с.

7. Патріарх Київський та всієї Руси-України Філарет та ін. Три розмови про Україну. Харків : КК «Клуб Сімейного Дозвілля», 2018. 288 с.
8. Постанова Верховної Ради України «Про введення в дію Закону України «Про повернення майна Компартії України та КПРС на державну власність». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1992. № 13. Ст. 182. URL: <http://surl.li/ocjuos>.
9. Постанова Верховної Ради Української РСР «Про розгляд вимог студентів, які проводять голодування в м. Києві з 2 жовтня 1990 року». *ВВР*. 1990. № 45. Ст. 604. URL: <http://surl.li/opksqw>.
10. Постанова Президії Верховної Ради Української РСР «Про хід виконання постанов і доручень Верховної Ради Української РСР з питань проходження громадянами республіки строкової військової служби. *ВВР*. 1991. № 44. Ст. 577. URL: <http://surl.li/ciaijk>.
11. Пристай Д. Революція на граніті. Хроніка студентського протесту на майдані. URL: <http://surl.li/xlzf>.
12. Садловська К. «Це були незабутні часи. Ми думали, що можемо щось змінити». Спогади учасників Революції на граніті. URL: <http://surl.li/migowe>.
13. Семененко А. І. Українська Студентська Спілка у боротьбі за незалежність України. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2007. № 3. С. 63–70.
14. Тараненко В. Переможців не судять. *Літературна Україна*. 2000. 25 жовтня. С. 1.
15. Шляхов Б. Від революції на Граніті до Євромайдану. URL: <http://surl.li/smbahm>.

References:

1. Boiko O., Yanevskyi D. 30 rokiv nezalezhnosti Ukrayiny : u 2 t. T. 1: Do 18 serpnia 1991 roku [30 years of Ukraine's independence: in 2 volumes, Volume 1: Until August 18, 1991]. Kharkiv : Folio, 2021. 446 s. [in Ukrainian].
2. 25 rokiv: Zapovity nezalezhnosti Ukrayiny [25 years: Testaments of Ukraine's independence] / O. V. Savchenko, L. H. Lukyanenko, I. F. Drach, V. S. Briukhovetskyi, I.O. Zayets, V.M.Pylypchuk, V.A. Vasylenko. Kyiv : Sammit-Knyga, 2017. 160 s. [in Ukrainian].
3. Instoriyi tryokh maidaniv : Revoliutsiia na Hraniti [Stories of three Maidans: Revolution on Granite]. URL: <http://surl.li/klxxyy>. [in Ukrainian].
4. Kasianov H. Ukrayina 1991–2007 : narysy novitnyoyi istoriyi [Ukraine 1991–2007: Essays of Recent History]. Kyiv : Nash Chas, 2008. 432 s. [in Ukrainian].
5. Lyst KGB ta MVS URSR vid 29.09.90 [Letter from the KGB and the Ministry of Internal Affairs of the Ukrainian SSR dated September 29, 1990]. URL: <http://surl.li/kvmthg>. [in Ukrainian].
6. Narysy novitnyoyi istoriyi Ukrayiny, 1991–2021 [Essays on the modern history of Ukraine, 1991–2021] / ed. M.Minakov, H. Kasianov and M.Rodzhanski. Kyiv : Laurus, 2021. 344 s. [in Ukrainian].
7. Patriarch Kyivskyi ta vsiyeyi Rusy-Ukrayiny Filaret etc. Try rozmovy pro Ukrayinu [Three conversations about Ukraine]. Kharkiv : КК “Клуб сімейного дозвілля”, 2018. 288 s. [in Ukrainian].
8. Postanova Verkhovnoyi Rady Ukrayiny “Pro vvedennia v diyu Zakonu Ukrayiny “Pro obernennia maina Kompartiyi Ukrayiny ta KPRS na derzhavnu vlasnist” [Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine "On the Implementation of the Law of Ukraine "On the Transfer of Property of the Communist Party of Ukraine and the CPSU to State Property"]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (VVR)*. 1992. № 13. St. 182. URL: <http://surl.li/ocjuos>. [in Ukrainian].
9. Postanova Verkhovnoyi Rady Ukrayinskoyi RSR “Pro rozgliad vymog studentiv, yaki provodiat holoduvannia v m. Kyevi z 2 zhovtnia 1990 roku” [Resolution of the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR "On considering the demands of students who have been on hunger strike in Kyiv since October 2, 1990"]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (VVR)*. 1990. № 45. St. 604. URL: <http://surl.li/opksqw>. [in Ukrainian].
10. Postanova Prezydiy Verkhovnoyi Rady Ukrayinskoyi RSR “Pro khid vykonannia postanov i doruchen Verkhovnoyi Rady Ukrayinskoyi RSR z pytan prokhodzhennia hromadianamy respubliky strokovoyi viyskovoyi sluzhby [Resolution of the Presidium of the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR "On the progress of implementation of resolutions and instructions of the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR on issues of military service by citizens of the republic]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (VVR)*. 1991. № 44. St. 577. URL: <http://surl.li/ciaijk>. [in Ukrainian].
11. Prystay D. Revoliutsiia na hraniti. Khronika studentskoho protestu na maidani [Revolution on granite. Chronicle of the student protest on the Maidan]. URL: <http://surl.li/xlzf>. [in Ukrainian].
12. Sadlovskys K. “Tse buly nezabutni chasy. My dumaly, shcho mozhemo shchos zminyty”. Spohady uchasnykiv Revoliutsiyi na hraniti [“Those were unforgettable times. We thought we could make a difference”. Memories of the participants of the Revolution on Granite]. URL: <http://surl.li/migowe>. [in Ukrainian].

13. Semenenko A. I. Ukrayinska Studentska Spilka u borotbi za nezalezhnist Ukrayiny [The Ukrainian Student Union in the struggle for the independence of Ukraine]. *Nauka. Relihiia. Suspilstvo*. 2007. № 3. S. 63–70. [in Ukrainian].
14. Taranenko V. Peremozhtsiv ne sudiat [Winners are not judged]. *Literaturna Ukraina*. 25 October. S. 1. [in Ukrainian].
15. Shliakhov B. Vid revoliutsiyi na Hraniti do Yevtomaidanu [From the revolution on Granite to the Euromaidan]. URL: <http://surl.li/smbahm>. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 21.10.2024

Стаття рекомендована до друку 07.11.2024